

ความสำคัญของชุมชนทางศาสนาของสตรี: ความเป็นตัวตนและศักยภาพ
ด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนาและการขับเคลื่อน
การทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย*

The Significance of Female Monasticism in Thailand: A Historical and
Ethnographic Investigation of Thai Mae Chis' Socio-Religious Roles and
Statuses in the Creation of Buddhist Knowledge and Communities

¹แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ²มาร์ติน เซเกอร์ และ ³กรรณิการ์ ขาวเงิน

¹Kritsana Raksachom, ²Martin Seeger and ³Kannikar Khaw-ngern

^{1,3}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²มหาวิทยาลัยลีดส์

^{1,3}Graduate Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

²University of Leeds, United Kingdom.

¹Corresponding Author's Email: kritsana.rak@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาย้อนรอยการสร้างข้อกติกาศาสนาและชุมชนทางศาสนาของสตรีและแม่ชีไทย 2) เพื่อศึกษาการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยในพุทธศาสนาเถรวาทด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนาและการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย และ 3) เพื่อพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก 20 คน การวิจัยเชิงปฏิบัติการกลุ่มตัวอย่าง 44 คน การวิจัยและพัฒนากลุ่มตัวอย่าง 420 คน วิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอในลักษณะการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาย้อนรอยการสร้างข้อกติกาศาสนาและชุมชนทางศาสนาของสตรีและแม่ชีไทยสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างชุมชนของแม่ชี ข้อกติกาศาสนาและจริยวัตร วิถีชีวิตของการเป็นนักบวช การบริหารจัดการสำนัก บทบาทการทำงาน และอัตลักษณ์ของแม่ชี 2) ผลการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยมีผลประเมินการอบรมหัวข้อภาษาบาลีในชีวิตประจำวัน ด้านความรู้ก่อนการอบรมได้ 7 คะแนน หลังการอบรมได้ 9 คะแนน จากคะแนนเต็ม 10 และหัวข้อกรรมฐานในชีวิตประจำวัน ก่อนการอบรมค่าเฉลี่ย 3.048 หลังการอบรมค่าเฉลี่ย 3.742 จากค่าเฉลี่ยเต็ม 5 ทั้งสองหัวข้อมีผลประเมินในระดับมากที่สุดคือด้านวิทยากรค่าเฉลี่ย 4.680-4.726 รองลงมาผลในระดับมากคือด้านการจัดอบรมค่าเฉลี่ย 4.383-4.561 และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ค่าเฉลี่ย 4.183-4.120 และ 3) ผลการพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ นำเสนอความเป็นมาของสำนักแม่ชีไทย การสร้างชุมชนและความมีตัวตน บทบาทและหน้าที่ แม่ชีผู้สร้างประโยชน์ ศักยภาพแม่ชี ก้าวต่อไปในการทำงานและการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ชุมชนทางศาสนา; ความเป็นตัวตนและศักยภาพ; พระพุทธศาสนา; การขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนา; ชุมชนสตรี

Abstract

This research has three main objectives: (1) to retrospective study of the historical development of regulations and religious communities of Thai women and Mae-Chis, (2) to study the development of the potential of Thai Mae-Chis in Theravada Buddhism, specifically in promoting Buddhist knowledge and driving religious activities within the woman's community in Thai society, (3) to develop a set of knowledge in the form of e-books on the religious community of women and the Thai nunnery. This study employed mixed-method research as qualitative inquiry through in-depth interview with a sample size of 20 individuals, experimental research with a sample group of 44 individuals, and research and development involving a sample group of 420 individuals. Also, content analysis was conducted, and findings were presented as a narrative synthesis.

The results found that 1) retrospective study of the historical development of regulations and religious communities of Thai women and Mae-chis reflected the distinct characteristics of the Thai Mae-chis community, including the establishment of religious communities by Mae-chis, regulations and codes of conduct, the lifestyle of being a monastic practitioner, administration and management of monastic institutions, roles and responsibilities, and the identity of Thai Mae-chis about their gratification. 2) From the development of the potential of Thai Mae-Chis in Theravada Buddhism, specifically in promoting Buddhist knowledge and driving religious activities within the woman community in Thai society, assessment results on Pali topics in daily life, Knowledge before the training received 7 points, after the training it received 9 points out of a full score of 10. In terms of utilization, there was an average of 4.183, which was at a high level. In terms of lecturers, the average was 4.680, which was the highest level. The training had an average of 4.383, which was at a high level. Regarding the meditation topics in daily life, the knowledge and understanding before the training had an average of 3.048, while after the training, it had an average of 3.742 out of a full 5 average. The utilization had an average of 4.120, also at a high level. As for the lecturer, the average was 4.726, which was the highest level. Regarding training, the average score was 4.561, the highest level. 3) The development of knowledge was presented in an electronic book format, consisting of three parts: part 1, the main front section; part 2, content and illustrations, including Chapter 1: Chronicle: Background of Thai Mae-Chis, Chapter 2: Community Formation and Identity of Mae-Chis, Chapter 3: Primary Roles of Thai Mae-Chis in Various Aspects, Chapter 4: Power of Women: Mae-Chis as Benefactors, Chapter 5: Potential of Thai Mae-Chis: If You Look, then Recognize the Value, Chapter 6: Moving Forward in the Work of Thai Mae-Chis, Chapter 7: Enhancing Buddhist Knowledge Promotion Capacity, Chapter 8: Pre-conclusion: Final Summary, Chapter 9: Activity Illustrations, and Part 3: Bibliography and Appendices.

Keywords: Religious Community; Identity and Potential; Buddhism; Driving Religious Work; Women's Community

บทนำ

เนื่องจากประวัติความเป็นมาของแม่ชีหรือภิกษุณีสายเถรวาทในประเทศไทยไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด หากแต่พบหลักฐานครั้งแรกเกี่ยวกับแม่ชีจากการแปลจดหมายเหตุของ Komolbutr (2005) ยังได้กล่าวถึงหลักฐานของมองซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ อัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ที่ได้บันทึกจดหมายเหตุเกี่ยวกับแม่ชีในสมัยอยุธยา พ.ศ. 2231 ไว้ว่านักบวชที่เป็นสตรีนั้นเรียกว่า นางชี (Nang Tchii) แต่หากจะให้ตรงกับต้นฉบับผู้เขียนใช้คำว่า ภิกษุณี (Talapouine) นางนุ่งขาวห่มขาวเหมือนอย่างตาปะขาว และไม่มีใครนับถือว่าเป็นสมณะเต็มตัวนัก อธิการเจ้าวัดธรรมดาก็บวชนางชีได้เหมือนกับเณร และนางชีคือสตรีที่ปฏิบัติพระวินัยสิกขาบทของพระภิกษุเป็นส่วนใหญ่ พวกนางไม่มีสำนักของตนเองต้องอาศัยอยู่ในวัด ชาวสยามเชื่อว่าอายุขัยอันล่วงเข้าวัยชราของสตรีเป็นเครื่องประกันอันเพียงพอของการสำรวมอินทรีย์บริสุทธิ์ แต่ความจริงก็ได้มีนางชีอยู่ทุกวัด แต่หากวัดไหนมีภิกษุณีนางชีก็จะตั้งอยู่ตามแนวรั้วไม้ไผ่ของวัด

หากพิจารณาตามความหมาย ลักษณะกายภาพและสถานะของแม่ชีนั้น ได้มีการกล่าวไว้ ดังนี้ Royal Academy (1996) ให้ความหมายแม่ชี หรือ ชี หมายถึง นักบวช นุ่งขาว ห่มขาว โกนคิ้ว โกนผม อย่างน้อยถือศีล 8 หรือศีล 10 สละบ้านเรือนเป็นอนาคาริกเพื่อปฏิบัติธรรมที่วัดหรือสำนักชีต่างๆ ทั่วประเทศไทย Mahachulalongkornrajavidyalaya University (1992) ได้กล่าวถึง“ชี”ว่าเป็นนักบวชหญิงถือบวชอุปาสิกาที่นุ่งขาว ห่มขาวโกนผมโกนคิ้วถือศีล หากแต่มีความขัดแย้งและเห็นไม่ตรงกันกับหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ไม่ได้เห็นว่าเป็นนักบวชหญิงเหมือนกับพระภิกษุอย่างชัดเจน นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าการดำรงชีพบางอย่างของแม่ชีไม่ได้รับสิทธิ์ เช่น ไม่ได้รับการลดราคาค่าโดยสาร ลดราคาในการรักษาพยาบาลและสวัสดิการต่างๆ ดูเหมือนว่าแม่ชีจะอยู่ในสถานะเดียวกับฆราวาสเพียงแต่แม่ชีถือศีลมากกว่าเท่านั้น

เมื่อหันกลับมามองในประเทศไทยเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่านักบวชหญิง หมายถึง แม่ชี ถึงแม้ว่าสังคมจะมีความคุ้นเคยกับแม่ชีมาเป็นเวลานาน แต่จากการรวบรวมหลักฐานและเอกสารในอดีตเกี่ยวกับแม่ชี พบว่ายังมีจำนวนน้อยมากที่ได้บันทึกข้อมูลชีวประวัติของแม่ชีและประวัติความเป็นมาของสำนักแม่ชี ตลอดจนบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการก่อตั้งสำนักแม่ชี ซึ่งถ้าניתนุมนแม่ชีนั้นจะพบได้ว่าเกิดขึ้นมาโดยมีการรวมตัวของแม่ชีด้วยกันและแม่ชีบางสำนักมีมาก่อนการก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2512 อีกทั้งแม่ชีมีกระจายกันอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ มีข้อกติกาวัตรปฏิบัติและรูปแบบการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน เท่าที่พบมีทั้งกลุ่มที่อาศัยรวมกันเป็นหมู่ใหญ่สร้างสำนักเอกเทศปกครองกันเองไม่ขึ้นตรงต่อวัดและอีกจำนวนหนึ่งอาศัยรวมกันอยู่ในวัดขึ้นตรงต่อเจ้าอาวาส ในลักษณะของการทำงานของแม่ชีเป็นไปตามความรู้ ความสามารถและความถนัดของตน Suwanbuppha (2002) ได้กล่าวไว้ว่า แม่ชีบางท่านสามารถเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นที่ปรึกษาของสตรีที่มีความทุกข์กายและทุกข์ใจ บางท่านเป็นผู้รับใช้พระภิกษุในกิจการงานครัว งานทำความสะอาด บางท่านถนัดในงานพิธีการของวัด และบางท่านทำหน้าที่ในการช่วยเหลือและสร้างความสงบสุขให้แก่ชุมชน

ด้วยเหตุผลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการก่อตั้งสำนักแม่ชีและที่มาของแม่ชีมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนแม่ชีจึงมีความสำคัญที่จะทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์แม่ชีไทย บุคคลสำคัญที่มีผลต่อการก่อตั้งสำนักแม่ชีอันจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในตัวแม่ชีกับการเป็นตัวอย่างบุคคลผู้เป็นนักปฏิบัติหญิงที่ดีเด่นและเป็นตัวอย่างสำหรับสตรีในยุคปัจจุบันได้ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาหาความรู้ของชนรุ่นหลังไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ แม่ชีหรือประชาชนที่สนใจเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังพบได้ว่าบทบาทและหน้าที่สำคัญของแม่ชี คือ การทำงานในวัด การช่วยเหลือชุมชน และสังคมทั้งในฐานะของผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้อุทิศตนเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา หากแต่หน้าที่นั้นเป็นไปตามความสามารถและทักษะของแต่ละคน ดังนั้น

ความรู้ของแม่ชีจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนการทำงานทางพระพุทธศาสนา หากแต่การพัฒนา นั้นจะนำไปสู่ศักยภาพอย่างสูงสุดและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้น ผู้ที่จะ เข้ามาช่วยพัฒนาศักยภาพจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิหลังและความเป็นมาของสำนักแม่ชี การสร้างข้อคิด ระเบียบวินัย บทบาทและหน้าที่ของแม่ชี การรู้พุทธศาสนา การส่งเสริมการทำงาน ทางศาสนา เพื่อนำมาพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยและตรงกับความต้องการที่จะพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์แม่ชียังเป็นการรักษาไว้ซึ่งข้อมูล ที่เป็นมุขปาฐะระดับท้องถิ่นที่มีคุณค่าไม่ให้เลือนหายไปดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา ได้แก่ การศึกษาประวัติศาสตร์ ชุมชนแม่ชีไทย ข้อคิดการระเบียบปฏิบัติ โครงสร้างการบริหารสำนักแม่ชี บทบาทหน้าที่ และวิถีชีวิตของการ เป็นนักบวช จากผลการศึกษา นำมาซึ่งการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยในพุทธศาสนาเถรวาทด้านการส่งเสริมการรู้ พุทธศาสนาและการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย และการจัดทำชุดความรู้ เพื่อใช้เรียนรู้ผ่านหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาย้อนรอยการสร้างข้อคิดและชุมชนทางศาสนาของสตรีและแม่ชีไทย
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยในพุทธศาสนาเถรวาทด้านการส่งเสริมการรู้พุทธศาสนาและ การขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย
3. เพื่อพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนัก แม่ชีไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากหลักฐานทางพระพุทธศาสนา หนังสือ วารสาร บทความและรายงาน วิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง ประวัติการก่อตั้งชุมชนทางศาสนาของแม่ชี พัฒนาการของชุมชนแม่ชี ในพระพุทธศาสนา การสร้างข้อคิด ระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติและโครงสร้างการบริหารและการปกครอง ของชุมชนทางศาสนาของแม่ชี การพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยด้านการส่งเสริมการรู้พุทธศาสนาและการ ขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย และการพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสือ อิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากหัวหน้าแม่ชีและแม่ชี 10 สำนัก ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร 4 สำนักแม่ชี จังหวัดนครปฐม 2 สำนักแม่ชี จังหวัดราชบุรี 2 สำนักแม่ชี และจังหวัดเพชรบุรี 2 สำนักแม่ชี การวิจัย เชิงปฏิบัติการ (Action Research) ด้วยการจัดอบรมหลักสูตร “พัฒนาศักยภาพแม่ชีไทย ด้านการส่งเสริมการ รู้พระพุทธศาสนา” สำหรับการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ใช้ในการพัฒนาชุดความรู้ ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 หัวหน้าแม่ชีและแม่ชี จำนวน 20 คน จาก 10 สำนัก โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกจากสำนักที่มีอายุการก่อตั้งชุมชนหรือแม่ชีในสำนักมีความโดดเด่น ด้านการทำงานทางศาสนาและการรับใช้สังคม กลุ่มที่ 2 คือ ผู้เข้าอบรมหลักสูตร “พัฒนาศักยภาพแม่ชีไทย ด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา” มีกลุ่มตัวอย่างที่เข้าอบรมจำนวน 44 คน โดยการลงพื้นที่รับสมัคร ที่สำนักแม่ชี ที่สถาบันแม่ชีไทยและการรับสมัครออนไลน์ แบ่งเป็นผู้เข้าอบรมหัวข้อ “บาลีในชีวิตประจำวัน” จำนวน 22 คน และหัวข้อ “กรรมฐานในชีวิตประจำวัน” จำนวน 22 คน และกลุ่มที่ 3 กลุ่มตัวอย่างประเมิน

ชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย จำนวน 420 คน โดยการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมกิจกรรมประชุมใหญ่สถาบันแม่ชีไทย ระหว่างวันที่ 24-26 มีนาคม 2566, ณ อาคารไทยเกอร์วู้ด สถาบันแม่ชีไทยสาขapakทอ ต.ปากทอ อ.ปากทอ จ.ราชบุรี

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) ที่ใช้ในการสัมภาษณ์หัวหน้าแม่ชีและแม่ชี 10 สำนักแม่ชี
2. ชุดกิจกรรมแผนการสอนและแบบประเมินผลการจัดอบรมหัวข้อ “บาลีในชีวิตประจำวัน” และหัวข้อ “กรรมฐานในชีวิตประจำวัน”
3. แบบประเมินชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย

ขั้นตอนที่ 5 เก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการประมวลผลหลักฐานทางพระพุทธศาสนา หนังสือ วารสาร บทความและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลัง ประวัติการก่อตั้งชุมชนทางศาสนาของแม่ชี พัฒนาการของชุมชนแม่ชีในพระพุทธศาสนา การสร้างข้อคิดภา ระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติและโครงสร้างการบริหารและการปกครองของชุมชนทางศาสนาของแม่ชีจากสำนักแม่ชี 10 สำนัก
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ด้วยการจัดกิจกรรมและการประเมินผลโครงการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยด้านการส่งเสริมการรู้พุทธศาสนาและการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทยในหัวข้อการอบรม “บาลีในชีวิตประจำวัน” และหัวข้อ “กรรมฐานในชีวิตประจำวัน” จากผู้เข้าร่วมอบรมจำนวน 44 คน
3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการประเมินผลการพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย ที่สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการสร้างหนังสือ ความง่ายเหมาะสม ส่งเสริมทักษะการคิด การประยุกต์ใช้ มีข้อมูลที่เพียงพอที่จะให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยตนเองและสามารถประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้และคุณค่าทางจิตใจที่เกิดขึ้นกับผู้อ่านจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 420 คน

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลความหมาย มีรายละเอียดดังนี้

1. จากผลการศึกษาวิจัยการสร้างชุมชนทางศาสนาของแม่ชี ข้อคิดภา ระเบียบและจริยวัตร วิถีชีวิตของการเป็นนักบวช การบริหารจัดการสำนัก และบทบาทและการทำงาน และอัตลักษณ์ของแม่ชีไทย ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)
2. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดอบรมหลักสูตร “พัฒนาศักยภาพแม่ชีไทย ด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา” ในหัวข้อการอบรม “บาลีในชีวิตประจำวัน” และหัวข้อ “กรรมฐานในชีวิตประจำวัน” ด้วยวิธีวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 0.00 - 1.50 = มีความคิดเห็นในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย 1.51 - 2.50 = มีความคิดเห็นในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 2.51 - 3.50 = มีความคิดเห็นในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 3.51 - 4.50 = มีความคิดเห็นในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 4.51 - 5.00 = มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด

3. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทยที่สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการสร้างหนังสือ ความยากง่ายเหมาะสม ส่งเสริมทักษะการคิด การประยุกต์ใช้ มีข้อมูลที่เพียงพอที่จะให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจได้ด้วยตนเองและสามารถประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้และคุณค่าทางจิตใจที่เกิดขึ้นกับผู้อ่าน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อนำมาปรับปรุงชุดความรู้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลและนำเสนอข้อมูลอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ในเชิงคุณภาพประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ชุมชนทางศาสนาของแม่ชีจาก 10 สำนัก กระบวนการและผลลัพธ์ที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพ การส่งเสริมการรู้พุทธศาสนา และการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของแม่ชีในพุทธศาสนาเถรวาทและจากการจัดอบรมหลักสูตร “พัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา” ในหัวข้อการอบรม “บาลีในชีวิตประจำวัน” และหัวข้อ “กรรมฐานในชีวิตประจำวัน” และผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนทางศาสนา การสร้างข้อกติกา วิถีชีวิต การบริหารจัดการสำนัก และบทบาทหน้าที่ของแม่ชี ทั้ง 10 สำนัก ผลการวิจัยพบว่า การสร้างชุมชนทางศาสนาในลักษณะแม่ชีสร้างชุมชนของตนเองหรือมีผู้ศรัทธาสร้างชุมชนให้แม่ชี การสร้างข้อกติกามาจากสำนักแม่ชีสร้างขึ้นเอง การปรับใช้ข้อกติกามาจากสำนักอื่นและบางสำนักแม่ชีใช้ข้อกติกามาจากสถาบันแม่ชีไทย นอกจากนี้บางสำนักได้กำหนดระเบียบของผู้อยู่ในสำนักแต่ไม่มุ่งขาวไว้เป็นแนวปฏิบัติ สำหรับวิถีชีวิตของการเป็นนักบวช สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของแม่ชีในการเลี้ยงชีพด้วยการออกบิณฑบาต ไม่ได้ออกบิณฑบาต เนื่องจากอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของวัดต้องเลี้ยงชีพด้วยตนเอง หรือการได้รับเงินช่วยเหลือรายเดือนจากมูลนิธิสำนักที่แม่ชีสังกัดหรือการรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาทำบุญ การบริหารจัดการสำนักแม่ชีได้มีโครงสร้างสำนักแบบมีหัวหน้าสำนักและมีกรรมการ มีหัวหน้าและกรรมการและขึ้นอยู่กับวัดสังกัด ไม่มีหัวหน้าสำนักขึ้นอยู่กับวัดสังกัด ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะพบว่าการปกครองมีหัวหน้าและกรรมการแบบขึ้นอยู่กับวัดที่สังกัด แต่อย่างไรก็ตามทางวัดได้ให้สิทธิและอำนาจกับแม่ชีในการดูแลและปกครองกันเอง บทบาทหน้าที่ของสำนักแม่ชีและแม่ชี มีทั้งการจัดการศึกษา สังคมสงเคราะห์และช่วยเหลือชุมชน และส่งเสริมให้แม่ชีเรียนอภิธรรม เรียนบาลี สอนธรรมะ นอกจากนี้ แม่ชียังต้องช่วยเหลืองานวัดและร่วมกิจกรรมของวัด เช่น ถวายความรู้ภาษาบาลีแก่พระสงฆ์สามเณรในวัด สวดมนต์ข้ามปี การรับผู้มาบวชเป็นแม่ชี บวชนกขัมมะและการรับผู้มาปฏิบัติธรรม สอนธรรม สอนศาสนาให้แก่ผู้ที่มาบวช การอาราธนาศีล การสอนเคหะศิลป์ ฯลฯ หากแต่ปัจจุบันนี้ ด้วยสถานการณ์และเหตุปัจจัยจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ความชราภาพ ของแม่ชี โรคประจำตัวที่ไม่เอื้อต่อการทำหน้าที่ส่งผลทำให้การทำหน้าที่บางอย่างขาดความต่อเนื่องหรือยุติการดำเนินการในบทบาทนั้น แต่มีกิจกรรมทำบุญประจำปีที่สถาบันแม่ชีไทยและสำนักแม่ชีดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อรำลึกคุณของบูรพาจารย์ผู้มีพระคุณ การแสดงออกถึงความเคารพนับถือ การยกย่องสรรเสริญ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีอันเป็นอัตลักษณ์ของแม่ชีไทย ในด้านของการดำรงไว้ซึ่งประเพณีอันดีงาม การเชิดชูเกียรติ การสร้างความสามัคคีในกลุ่มแม่ชี การส่งเสริมคุณค่าและความภูมิใจในความเป็นแม่ชี ซึ่งผลจากการศึกษาประวัติสำนักแม่ชีทั้ง 10 สำนักนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมของสถาบันแม่ชีไทย มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ และสมาคมแม่ชีไทย ดังผลการวิจัยต่อไปนี้

ผลการศึกษาประวัติของสถาบันแม่ชีไทยพบว่า สถาบันแม่ชีไทยบริหารจัดการในรูปแบบ คณะกรรมการ (องค์กร) ที่ทำหน้าที่ปกครองแม่ชีไทยที่เป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทย สนองงานมูลนิธิ สถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2512 โดยมีจุดมุ่งหมาย 1) เพื่อให้แม่ชีผู้ใหญ่มีโอกาสพบหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยกันส่งเสริมสร้างสรรค์ และแก้ไขอันเป็นไปเพื่อความมั่นคงและเจริญงอกงามของคณะแม่ชี 2) เพื่อให้แม่ชีผู้ใหญ่ได้รู้จักคุ้นเคย อันนำมาซึ่งความสามัคคีและความเข้าใจที่ดีต่อกัน 3) เพื่อให้แม่ชีรับฟังความคิดเห็นจากผู้อื่น จะได้นำมาเป็น ข้อมูลประกอบการพิจารณาในการประชุมและเพื่อประโยชน์โดยตรงของแม่ชี และ 4) เพื่อยกสถานภาพของ แม่ชีให้ดีขึ้น อนึ่งผลจากการย้อนรอยสถาบันแม่ชีไทยพบว่า มีการกำหนดนโยบายในการบริหารจัดการ ก่อให้เกิดการจัดตั้งสถาบันแม่ชีแห่งประเทศไทยได้สำเร็จ การวางระเบียบปฏิบัติสำหรับแม่ชีไทยให้เป็นแบบ เดียวกัน การกำหนดกฎเกณฑ์สุทธิบรรณประจำตัวแม่ชี การจัดการเงินบริจาคตั้งเป็นมูลนิธิเก็บดอกผลบำรุง กิจกรรมของแม่ชีไทย นำมาสู่การจัดทำวารสาร “แม่ชีสาร” นอกจากนั้นการกำหนดบทบาทและหน้าที่ ของสถาบันแม่ชีไทย มี 4 ด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านบริการสังคมสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการปกครอง ปัจจุบันมีสาขาสถาบันแม่ชีไทย 29 สำนัก

สำหรับการศึกษาข้อมูลของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ พบว่า มูลนิธิสถาบันแม่ชี ไทยได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2515 ได้ตั้งทุนเพื่อดำเนินกิจการทางพระพุทธศาสนาพร้อมกับการจดทะเบียนมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยต่อมาในพ.ศ. 2528 จดทะเบียนในพระบรมราชินูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมกิจการของคณะแม่ชีไทยให้มีศักยภาพในด้านสถานะทางสังคม การศึกษาอย่างกว้างขวาง ส่งเสริม ให้มีการตั้งโรงเรียน วิทยาลัยแม่ชีและสถานศึกษาเพื่อเป็นสถานที่แหล่งเรียนรู้ ทั้งวิชาการทางโลกและ การพระพุทธศาสนา ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศภายใต้ การบริหารงานของคณะกรรมการมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ 19 รามอินทรา 14 แยก 6 แขวงท่าแร้ง เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร 10230 และการศึกษาข้อมูลของสมาคมสถาบันแม่ชีไทย พบว่า ได้ก่อตั้งและจดทะเบียนประทับตราเมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 ใช้ชื่อว่า “สมาคมสถาบันแม่ชีไทย” เพื่อให้การบริหารจัดการให้เกิดความมั่นคง ทางสถาบันแม่ชีไทย เป็นองค์การสาธารณกุศลไม่หวังผลประโยชน์ หรือแสวงหากำไร และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวและเป็นพลังกลุ่มในการขับเคลื่อนการทำงานทาง พระพุทธศาสนา จึงมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเป็นสมาคม การสมัครเป็นสมาชิก มีหน้าที่ดูแลสมาชิกแม่ชีไทย และสวัสดิการแม่ชีไทย

วัตถุประสงค์ที่ 2 การพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยในพุทธศาสนาเถรวาทด้านการส่งเสริมการรู้ พุทธศาสนาและการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า แม่ชี ต้องการพัฒนาความรู้ภาษาบาลีและการปฏิบัติกรรมฐาน จากนั้นคณะผู้วิจัยได้กำหนดหลักสูตร กำหนด แผนการการอบรม ประกอบด้วย วิทยาการอบรม กำหนดการอบรมระหว่างวันที่ 13 มีนาคม-15 เมษายน พ.ศ. 2566 เวลา 13.30 น. - 15.00 น. ใช้วิธีการอบรมแบบออนไลน์ผ่านระบบ Zoom โดยมีเนื้อหาอบรมหัวข้อ “บาลีในชีวิตประจำวัน” ดังนี้ ความสำคัญของภาษาบาลี ฝึกอ่าน เขียนและแปลภาษาบาลี การศึกษา ความหมาย การวิเคราะห์ศัพท์ และจำนวนตัวเลขในภาษาบาลี และหัวข้อ “กรรมฐานในชีวิตประจำวัน” มีเนื้อหา ดังนี้ การกำหนดอิริยาบถใหญ่ อิริยาบถย่อย การกำหนด รูป นาม ชันธ 5 สังโยชน์ 10 ผ่านการรับรู้ และกำหนดตามคู่มือแห่งการรู้แจ้ง โดยอบรมแต่ละหัวข้อจำนวน 15 ครั้ง และกำหนดตัวบ่งชี้ ค่าเป้าหมาย และประเมินผลการวัดระดับความรู้ ด้านการนำไปใช้ประโยชน์ ด้านวิทยาการและด้านการจัดอบรม โดยสรรหา และคัดเลือกผู้เข้าอบรม ด้วยวิธีการรับสมัครด้วยการลงพื้นที่และการรับสมัครออนไลน์ ผลจากการรับสมัครได้ ผู้เข้าอบรมหัวข้อละ 22 คน รวมทั้งสิ้น 44 คน เข้าสู่กระบวนการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยด้วยรูปแบบการ

อบรมที่กำหนดไว้เป็นพื้นฐานด้วยหลักไตรสิกขา คือ สมาธิและปัญญา คือ ก่อนอบรมจะนำสวดมนต์ไหว้พระ และนั่งสมาธิ จากนั้น นำเข้าสู่เนื้อหาและการปฏิบัติทำแบบฝึกหัดและนั่งกรรมฐาน และผลการประเมินการอบรมมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลการประเมินการอบรมหลักสูตร “การพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทย การส่งเสริมการรู้พระพุทธานุภาพ”

ตัวบ่งชี้	ค่าเป้าหมาย/ ค่าเฉลี่ย $\bar{X}$	ผลลัพธ์	
		คะแนนก่อนอบรม/ ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (S.D.)	คะแนนหลังอบรม/ การแปลผล
หัวข้อ บาลีในชีวิตประจำวัน			
1) ค่าคะแนนผลการทดสอบผู้เข้าอบรมหัวข้อบาลี ในชีวิตประจำวัน	≥5 คะแนน จาก คะแนนเต็ม 10	7 คะแนน	9 คะแนน
2) ด้านการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์	4.183	0.873	มาก
3) ด้านวิทยากร	4.680	0.469	มากที่สุด
4) การจัดกิจกรรม	4.383	0.783	มาก
หัวข้อ ธรรมเนียมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน			
1) ค่าเฉลี่ยผลการทดสอบผู้เข้าอบรมหัวข้อ ธรรมเนียมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน	≥3.00 จาก ค่าเฉลี่ยเต็ม 5	3.048	3.742
2) ด้านการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์	4.120	0.619	มาก
3) ด้านวิทยากร	4.726	0.448	มากที่สุด
4) การจัดกิจกรรม	4.561	0.500	มากที่สุด

สำหรับผลการวิจัยในการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาพบว่า แม่ชีที่เข้ารับการอบรมได้นำความรู้ไปใช้ในการทำงานในพระพุทธศาสนา ด้วยการสอน การถ่ายทอดความรู้ และ Up-skills ต่อยอดความรู้และทำงานในพระพุทธศาสนาของแม่ชีไทยในฐานะครูผู้สอน ผู้นำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าเป็นการเผยแผ่ศาสนาไม่ว่าจะเป็นการอ่าน การเขียน การสวดมนต์ไหว้พระ การสอนภาษาบาลี การสอนธรรม การสอนคุณธรรมจริยธรรม การสอนวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาศักยภาพแม่ชีและขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของแม่ชีเป็นการดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์ การเสียสละและการประพฤติปฏิบัติดีเป็นหน้าที่ของแม่ชีที่ต้องสร้างความเป็นแบบอย่างให้กับสังคม ภายใต้แรงขับที่ทำให้แม่ชีทำงานในพระพุทธศาสนาเกิดจากการมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน มีเป้าหมายและความมุ่งมั่นของการเป็นนักบวชที่ชัดเจน การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมในศักยภาพของแม่ชี ซึ่งพบได้ว่า ศักยภาพ (Potentiality) จะนำออกมาใช้ได้จริงภายใต้การเปลี่ยนความคิดให้เป็นความจริง (Implementation) ด้วยการยกระดับการรู้พุทธศาสนา และการภาวนา (Action) ด้วยการลงมือปฏิบัติ/ขยายผล (Actuality) ที่สามารถสร้างความประทับใจ (Impression) และสร้างประโยชน์แห่งตน ประโยชน์แห่งสังคม และประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อพัฒนาชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย คณะผู้วิจัยได้นำผลที่ได้จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 และ 2 มาสังเคราะห์โดยพิจารณาจากความถูกต้อง ความสอดคล้องและความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ความยาวที่เหมาะสม การใช้ภาษาที่ใช้สื่อสารชัดเจน เพื่อนำมาออกแบบชุดความรู้โดยนำมัลติมีเดียมาใช้ในการออกแบบให้มีภาพชัดเจน ขนาดตัวอักษรที่เหมาะสม ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุดความรู้ได้ผลลัพธ์และนำเสนอแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ส่วนหน้าหลัก ส่วนที่ 2 ส่วนเนื้อหาและรูปภาพ มี 9 บท ได้แก่ บทที่ 1 บันทึกเหตุการณ์: ความเป็นมาของสำนักแม่ชีของไทย บทที่ 2 การสร้างชุมชนและควมมีตัวตนของแม่ชี บทที่ 3 บทบาทหลักของแม่ชีไทยในด้านต่างๆ บทที่ 4 พลังของสตรี: แม่ชีผู้สร้างประโยชน์ บทที่ 5 ศักยภาพแม่ชีไทย: หากมองหาจึงมองเห็นคุณค่า บทที่ 6 ก้าวต่อไปในการทำงานของแม่ชีไทย บทที่ 7 การพัฒนาศักยภาพด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา บทที่ 8 ก่อนจบ: บทสรุปท้ายเล่ม บทที่ 9 ภาพประมวลกิจกรรม และส่วนที่ 3 บรรณานุกรมและภาคผนวก จากนั้นได้นำเสนอชุดความรู้ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ไปเผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสาร YouTube เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณชน

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนถึงสำคัญของชุมชนทางศาสนาของสตรี: ความเป็นตัวตนและศักยภาพด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนาและการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทยผ่านกระบวนการศึกษาทั้งระบบด้วยวิธีการค้นหา คัดเลือก เก็บรวบรวม ข้อมูลวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลแม่ชีไทย 10 สำนัก การพัฒนาศักยภาพแม่ชี และการพัฒนาชุดความรู้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ แบ่งเป็น 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การย้อนรอยชุมชนทางศาสนาของแม่ชีไทย ประกอบด้วย สำนักแม่ชีไทย สถาบันแม่ชีไทย มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และสมาคมแม่ชีไทย
2. ข้อกติกาและชุมชนทางศาสนาของสำนักแม่ชีไทย ประกอบด้วย การสร้างชุมชนแม่ชี ข้อกติการะเบียบและจริยวัตร วิถีชีวิตของการเป็นนักบวช การบริหารจัดการสำนัก บทบาทและการทำงาน
3. การพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทย ที่ตอบสนองต่อความต้องการของแม่ชีและนำมาใช้ประโยชน์ในการขับเคลื่อนการทำงานทางพุทธศาสนา ได้แก่ การอบรมหัวข้อภาษาบาลีในชีวิตประจำวัน และกรรมฐานในชีวิตประจำวัน
4. ชุดความรู้ชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย ประกอบด้วย บันทึกเหตุการณ์: ความเป็นมาของสถาบันแม่ชีไทย การสร้างชุมชนและควมมีตัวตนของแม่ชีไทย บทบาทหลักของแม่ชีไทย พลังสตรี:แม่ชีผู้สร้างประโยชน์ ศักยภาพแม่ชีไทย: หากมองหาจึงมองเห็นคุณค่า ก้าวต่อไปในการทำงานของแม่ชีไทย การพัฒนาศักยภาพด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา ก่อนจบ: บทสรุปท้ายเล่ม และภาพประมวลกิจกรรม

ความสำคัญของชุมชนทางศาสนาของสตรี: ความเป็นตัวตนและศักยภาพด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนาและการขับเคลื่อนการทำงานทางศาสนาของชุมชนสตรีในสังคมไทย

ย้อนรอยชุมชน
ทางศาสนาของ
แม่ชีไทย

- สำนักแม่ชีไทย
- สถาบันแม่ชีไทย
- มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย
- สมาคมสถาบันแม่ชีไทย

ข้อกติกาและ
ชุมชนทางศาสนา
ของแม่ชีไทย

- การสร้างชุมชนแม่ชี
- ข้อกติกา ระเบียบ และจริยวัตร
- วิถีชีวิตของการเป็นนักบวช
- การบริหารจัดการ
- บทบาทและการทำงาน

การพัฒนา
ศักยภาพ
แม่ชีไทย

- โครงการพัฒนาศักยภาพ
แม่ชีด้านส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา
- หัวข้อ บาลีในชีวิตประจำวัน
- หัวข้อ ธรรมเนียมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

ชุดความรู้ชุมชน
ทางศาสนาของ
สตรีและสำนัก
แม่ชีไทย

- บันทึกเหตุการณ์: ความเป็นมาของ
สถาบันแม่ชีไทย
- การสร้างชุมชนและความเป็นตัวตนของแม่
ชีไทย
- บทบาทหลักของแม่ชีไทย
- พลังสตรีแม่ชีผู้สร้างประโยชน์
- ศักยภาพแม่ชีไทย: หากมองหาจึง
มองเห็นคุณค่า
- ก้าวต่อไปในการทำงานของแม่ชีไทย
- การพัฒนาศักยภาพด้านการส่งเสริมการ
รู้พระพุทธศาสนา
- ก่อนจบ: บทสรุปท้ายเล่ม
- ภาพประมวลกิจกรรม

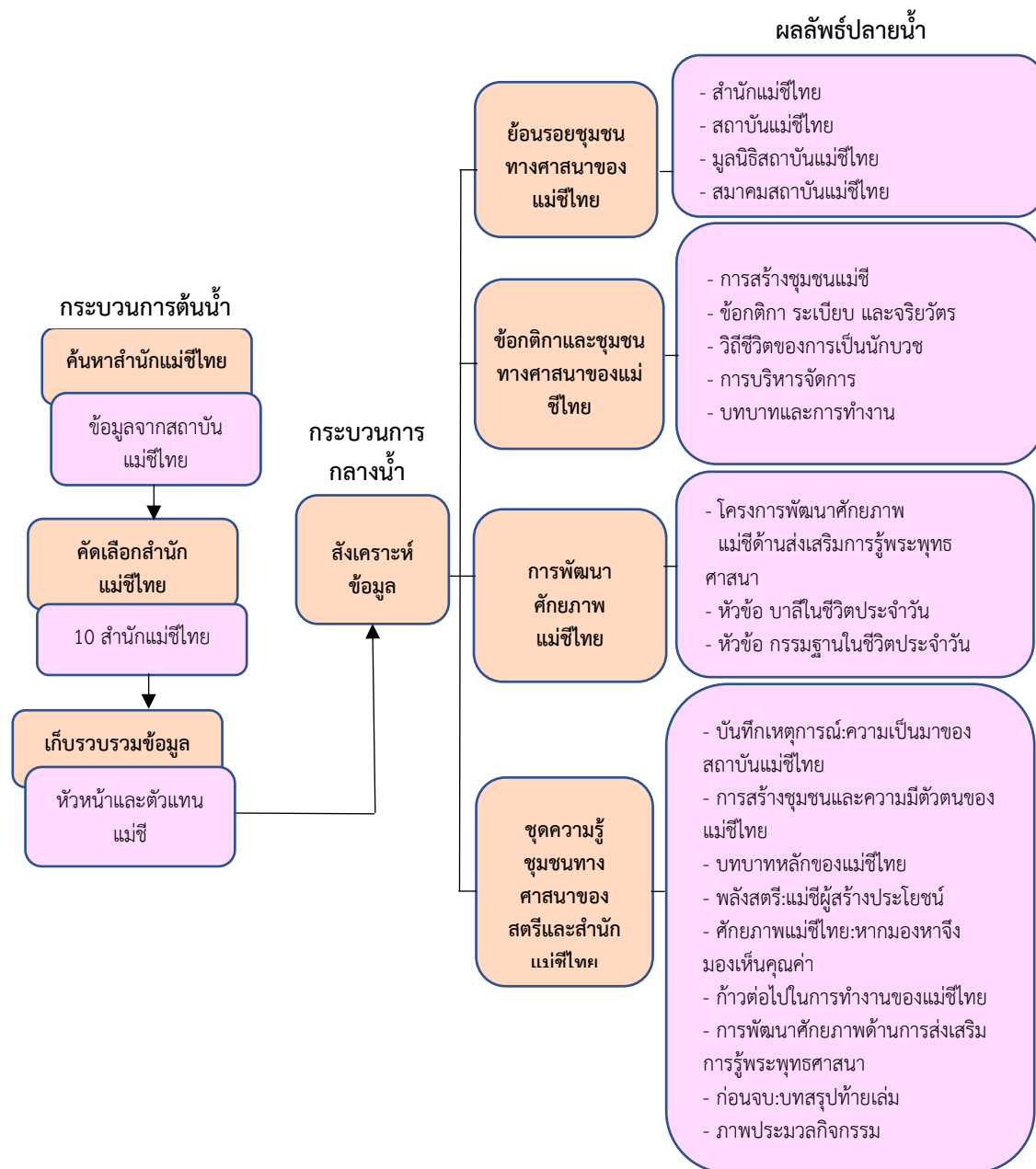

Figure 1: The Model of the Significance of Female Monasticism in Thailand

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การบริหารจัดการสำนักแม่ชีได้พบได้ว่ามีลักษณะของการบริหารและโครงสร้างสำนักแบบมีหัวหน้าสำนักและมีกรรมการ ไม่มีหัวหน้าสำนักขึ้นอยู่กับวัดสังกัด มีหัวหน้าและกรรมการและขึ้นอยู่กับวัดสังกัด ทั้งนี้ ส่วนใหญ่จะพบว่าการปกครองแบบขึ้นอยู่กับวัดนั้น แต่อย่างไรก็ตามทางวัดได้ให้สิทธิและอำนาจกับแม่ชีในการดูแลและปกครองกันเอง ซึ่งลักษณะการบริหารสำนักสอดคล้องกับการวิจัยของ Duangtun (1999) กล่าวว่าสำนักวัดปากน้ำอยู่ภายใต้การปกครองของพระสงฆ์ มีสถานภาพเหมือนผู้อาศัยวัด แม่ชีมีบทบาทและการทำงานด้านการจัดการศึกษาให้กับแม่ชี การสอนธรรมะ อภิธรรม บาลี ด้านสังคมสงเคราะห์และช่วยเหลือชุมชนและเป็นผู้นำสวดมนต์ ปฏิบัติธรรม

ในโครงการต่างๆ และการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tantivanichanon, and Siripong (2018) และ Pilouk (2020) กล่าวถึงบทบาทแม่ชีและภารกิจต่อสังคมมีมากขึ้นไม่ว่าจะเป็น การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การทำงานช่วยเหลือสังคม ตลอดจนบทบาทในการเข้าร่วมและทำหน้าที่เป็นพลังขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหาและคลี่คลายวิกฤตที่เกิดขึ้นในสังคม ช่วยเหลือคนยากจนหรือการช่วยผู้ยากไร้ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีจนเป็นที่ยอมรับในสังคม และเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างศรัทธา แต่อย่างไรก็ตาม ในอีกมุมหนึ่งของบทบาทแม่ชี Nun Nathathai Chatinawat (2021) ได้พบว่าแม่ชีวัดปากน้ำบาทบาทและหน้าที่ในการทำงาน ได้แก่ แม่ชีธรรมกาย มีสิทธิพิเศษและมีหน้าที่ประจำในการ นั่งสมาธิ การรักษาโรค ให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษา แม่ชีโรงครัว มีหน้าที่หลักในการประกอบอาหารทุกประเภทรวมถึงขนมและน้ำปานะ แม่ชีศาลา มีหน้าที่ดูแลทำความสะอาดเรียบร้อยภายในศาลาฉันอาหารและอำนวยความสะดวกแก่พระภิกษุ สามเณรและเจ้าภาพผู้มาทำบุญ แม่ชีนักเรียน ทำงานที่โรงครัวและศาลาศึกษาปริยัติธรรมภาษาบาลีและธรรมศึกษา ต้องทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย

นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่าสถาบันแม่ชีไทยและสำนักแม่ชีได้มีการทำบุญประจำปีเพื่อการรำลึกคุณของบูรพาจารย์ผู้มีพระคุณเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพนับถือ การยกย่องสรรเสริญ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีอันเป็นอัตลักษณ์ของแม่ชีไทยในด้านของธำรงไว้ซึ่งประเพณีอันดีงาม การเชิดชูเกียรติ การสร้างความสามัคคีในกลุ่มแม่ชี การส่งเสริมคุณค่าและความภูมิใจในความเป็นแม่ชี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Fuangfusakul (2000) และ Ta Mafu (2006) ในการสร้างอัตลักษณ์ (Identity) แก่ตัวเองมีความสัมพันธ์กันที่แสดงถึงการสร้างภาพลักษณ์และภาพตามจริง อัตลักษณ์ของนักบวชหญิงจึงไม่ได้เป็นภาพหยุดนิ่งหากแต่มีการเปลี่ยนแปลงระดับจิตตลอดเวลาและแสดงออกมาของความเป็นปัจเจกภายใน

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า แม่ชีมีความต้องการที่จะพัฒนาความรู้ ทักษะความสามารถเกี่ยวกับภาษาบาลี การพัฒนาจิต การใช้เทคโนโลยี การปฏิบัติกรรมฐาน และ ภาษาอังกฤษ ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าจะส่งผลให้แม่ชีมีศักยภาพในตนเองได้นำมาใช้ในการทำงานทางพระพุทธศาสนาและการดำรงชีพของตนในฐานะของการเป็นนักบวชได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นผลดีต่อศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับ Somdet Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto) (2022) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์มีศักยภาพสูงมีความสามารถที่จะศึกษาฝึกตนได้ ศักยภาพนี้ เรียกว่า โพธิ ซึ่งแสดงว่าจุดเน้นอยู่ที่ปัญญาและศักยภาพที่มนุษย์ฝึกได้ และในด้านของปัญญาให้เห็นว่าแก่นนำของการฝึกศึกษาอยู่ที่ปัญญาและศักยภาพสูงสุดก็แสดงออกที่ปัญญา และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Falk (2007) และ Cook (2010) ได้กล่าวถึงชีวิตพรหมจรรย์มีความหมายในตัวเองในฐานะเป็นนักบวชหญิงในทัศนะคติเป็นชีวิตที่ดีกว่าการใช้ชีวิตทางโลกเป็นนักบวชอยู่ในศาสนาไม่ใช่แค่หัตถ์ และเป็นผู้สร้างสรรค์และสร้างความหมายใหม่ในสังคมไทย แม่ชีได้กำลังใจในการศึกษาคัมภีร์ บาลีและการปฏิบัติธรรมและเห็นว่าความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งที่ช่วยให้แม่ชีสามารถนำความรู้ไปประพฤติปฏิบัติและทำงานในศาสนาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยของคณะผู้วิจัยในประเด็นบทบาทของแม่ชีที่มีความแตกต่างจาก Suwanbuppha (2002) ได้ศึกษาบทบาทของแม่ชีในปัจจุบันไว้ว่าแม่ชียังคงทำหน้าที่ดูแลการทำครัว การทำความสะอาด การจัดการและกิจกรรมทั่วไปในวัด แสดงถึงสังคมไม่ได้ยอมรับสถานภาพนักบวชของแม่ชีและทัศนคติที่มีต่อแม่ชีและความสามารถที่จำกัดของแม่ชี นอกจากนี้ การกำหนดรูปแบบด้านการส่งเสริมการรู้พุทธศาสนาที่คณะผู้วิจัยกำหนดการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นการพัฒนาความรู้และเสริมทักษะร่วมกับการบรรยาย (Lecture) อธิบายเนื้อหาสาระโดยวิทยากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางบาลีและกรรมฐาน มีลักษณะของการสื่อสารระหว่างวิทยากรและแม่ชีเปิดโอกาสให้ซักถามและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจากประสบการณ์จริงภายใต้การบูรณาการหลักไตรสิกขา คือการนำบูชาพระรัตนตรัย (ศีล) ก่อนเริ่มอบรม การนั่งกรรมฐานก่อนหรือหลังการอบรม (สมาธิ) และ

การอบรมให้ความรู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างอบรม (ปัญญา) ซึ่งสอดคล้องกับ Metheeworachat (2020) ได้กล่าวถึง การพัฒนาศักยภาพบุคลากรตามแนวพุทธศาสนาจะต้องเริ่มจากกระบวนการหรือวิธีการ คือ การฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา โดยบูรณาการกับหลักธรรมไตรสิกขา จะก่อให้เกิดศักยภาพของบุคลากรทั้งด้านความรู้ ทักษะและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ อย่างไรก็ตาม Fukitkan (2016) ได้กล่าวถึงรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ การพัฒนาทางการศึกษา การฝึกอบรม และการสนับสนุนจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงจะทำให้การพัฒนามนุษย์ประสบความสำเร็จได้ สำหรับแผนการอบรมการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยด้านการส่งเสริมการรู้พุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า การอบรมมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติและยังสอดคล้องกับกิจกรรมระหว่างอบรมทั้งการฟัง พูด อ่านเขียนภาษาบาลีและการรู้กรรมฐานพร้อมฝึกปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับ Nipakasem Pannengpetch, and Chuenwong (2021) ได้กล่าวถึงการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนา หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติแก่บุคคลทั่วไปเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองจากการเรียนรู้หลักธรรมจนนำไปสู่การปฏิบัติตามแนวทางพุทธ

นอกจากนี้ เห็นได้ว่าแม่ชีสามารถนำความรู้มาพัฒนาความสามารถของตนเองให้ดียิ่งขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานทางพระพุทธศาสนา การทำกิจกรรมทางศาสนา การสอนธรรมและคุณธรรมจริยธรรม การเป็นครูสอนวิปัสสนา และการถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phromtha (1994) และ Sirarojjananan (2017) พบว่า แม่ชีมีการพัฒนาศักยภาพมากขึ้นจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและมีบทบาทเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสรรสร้างเยาวชนให้มีภูมิคุ้มกันเชิงคุณธรรมและแนะนำเยาวชนให้เห็นคุณค่าของความรักในมิติคุณค่าของพระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์และสังคมยิ่งกว่านั้น ผลการวิจัยของ Chulvanich, and Wattanapradit (2019) ได้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของสตรี ระบุว่าผู้หญิงมีศักยภาพในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหา มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นให้เกิดการพัฒนาได้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การพัฒนาชุดความรู้ ในรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทย ผ่านกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลและขั้นตอนการประเมินชุดความรู้ โดยพิจารณาด้านความถูกต้อง และความสัมพันธ์ต่อเนื่อง ความยาวที่เหมาะสม ความถูกต้องของการใช้ภาษาที่ใช้สื่อสารชัดเจน และยังมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุดความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tipuppathum (2017) ได้ประเมินคุณภาพด้านความถูกต้องของคำศัพท์และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ความถูกต้องของเนื้อหาที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุดความรู้ นอกจากนี้ ผลของการออกแบบมีความเหมาะสมและความคิดสร้างสรรค์ มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้อ่าน ด้วยวิธีการถ่ายทอดเนื้อหาเรียงร้อยเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจการออกแบบให้มีภาพชัดเจน ขนาดตัวอักษร ประกอบเนื้อหา ภาพ เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อ่าน เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเกิดการเรียนรู้และเข้าใจเนื้อหาได้เร็วขึ้น อีกทั้งยังเป็นการจูงใจผู้อ่านเข้าชมผ่านลิงค์ได้ทุกที่ทุกเวลาและสามารถโหลดไฟล์เก็บไว้อ่านได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Pimpapian, and Chaturongkul (2017) ที่นำเสนอผลการออกแบบหนังสือ มีประโยชน์เหมาะสำหรับการนำไปใช้ รูปแบบการจัดวางหน้าหนังสือ ความสะดวกในการใช้ ความง่ายในการเปิดอ่าน ความเหมาะสมของรูปแบบและการจัดวางเนื้อหา ความสอดคล้องของรูปภาพกับเนื้อหา การใช้โทนสี ลำดับขั้นตอนในการนำเสนอเนื้อหาอ่านเข้าใจง่าย ความชัดเจนและการสื่อความหมายของภาพประกอบ ความเหมาะสมของขนาดและรูปแบบอักษรที่ใช้ นอกจากนี้การออกแบบชุดความรู้ของคณะผู้วิจัย เน้นการเข้าถึงได้ง่าย สะดวก ทุกที่ทุกเวลา และสามารถใช้งานร่วมกับอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เพื่อให้เกิดความคล่องตัว และเน้นถึงการใช้ประโยชน์จากชุดความรู้เพื่อการศึกษา เรียนรู้เพิ่มเติม การนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานทางพระพุทธศาสนา ยังสามารถโหลดไฟล์

จัดเก็บและพิมพ์รูปเล่มได้ตามที่ผู้อ่านต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Letchumanan, and Tarmizi (2010) ได้กล่าวถึงเหตุผลในการใช้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) คือ ประหยัดเวลาในการใช้และช่วยให้ง่ายต่อการเรียนรู้และส่วนใหญ่จะใช้ในการสืบค้นหาข้อมูลสำหรับการทำงาน

สรุป

การศึกษาข้อมูลในอดีตและปัจจุบันของสถาบันแม่ชีไทย มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย สมาคมสถาบันแม่ชีไทย และสำนักแม่ชี 10 สำนัก แสดงให้เห็นถึงการสร้างชุมชนทางศาสนาของตนเองและมีผู้ศรัทธาสร้างชุมชนให้กับแม่ชี การสร้างข้อดีก็มีลักษณะที่สำนักแม่ชีเป็นผู้สร้างขึ้นเอง ใช้ข้อดีการร่วมกับสำนักอื่น และใช้ข้อดีของสถาบันแม่ชีไทย วิธีชีวิตในการดำรงชีพด้วยการออกบิณฑบาต ไม่บิณฑบาต ได้รับเงินช่วยเหลือจากมูลนิธิของสำนักและเลี้ยงชีพด้วยตนเอง การบริหารจัดการสำนักแบบมีหัวหน้าสำนักและมีกรรมการสำนัก บางสำนักแม่ชีไม่มีหัวหน้าสำนักขึ้นอยู่กับวัดสังกัด บางสำนักมีหัวหน้ามีกรรมการและขึ้นอยู่กับวัดสังกัด บทบาทการทำงานด้านจัดการศึกษาให้กับแม่ชี ชุมชนและสังคม ด้านสังคมสงเคราะห์และช่วยเหลือชุมชน การรับผู้มาบวชเป็นแม่ชีและการบวชเนกขัมมะ นอกจากนี้ สถาบันแม่ชีไทยและสำนักแม่ชีได้สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูต่องานอันเป็นอัตลักษณ์ของแม่ชีไทยในด้านของการธำรงไว้ซึ่งประเพณีอันดีงาม การเชิดชูเกียรติและรำลึกถึงผู้มีพระคุณ การสร้างความสามัคคีในกลุ่มแม่ชี การส่งเสริมคุณค่าและความภูมิใจในความเป็นแม่ชี

การพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยด้านการส่งเสริมการรู้พระพุทธศาสนาได้ผ่านกระบวนการค้นหาความต้องการ การกำหนดหลักสูตร วัตถุประสงค์ แผนการอบรม ตัวบ่งชี้และค่าเป้าหมายเพื่อการวัดและประเมินผล การรับสมัคร การจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพ ได้แก่ การปฐมนิเทศ อบรมทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ และปัจฉิมนิเทศ การประเมินผลการจัดอบรม ผลที่ได้จากผู้เข้าอบรม คือ ระดับคะแนนความรู้ความเข้าใจ หลังการอบรมสูงกว่าค่าเป้าหมายที่กำหนด ผลประเมินการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การประเมินวิทยากร และประเมินการจัดกิจกรรมอบรม ผู้เข้าอบรมมีความพึงพอใจในระดับมากถึงมากที่สุด และการติดตามและขยายผลการนำความรู้ไปใช้ สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพและความสามารถในการสอนธรรมะ การถ่ายทอดความรู้และการต่อยอดองค์ความรู้ในการทำงานและทำกิจกรรมในพระพุทธศาสนา ภายใต้การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน เป้าหมายเดียวกัน ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจิตวิญญาณ (Spirit) การทำงานของแม่ชีไทยเป็นประโยชน์แห่งตน ประโยชน์แห่งพระพุทธศาสนา เพื่อดูแลสังคมโดยรวม

การพัฒนาชุดความรู้ด้วยกระบวนการจากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถาบันแม่ชีไทย มูลนิธิแม่ชีไทย สมาคมแม่ชีไทย และสำนักแม่ชีไทย 10 สำนัก โดยการพัฒนาชุดความรู้ตามหลักการความถูกต้อง ความสอดคล้องสัมพันธ์ต่อเนื่อง ภาษาที่ใช้สื่อสารชัดเจนเพื่อนำมาออกแบบชุดความรู้อย่างสร้างสรรค์ มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้อ่านและนำมาใช้ได้มีภาพและตัวอักษรมีความชัดเจน จากนั้น พัฒนาชุดความรู้ทั้ง 9 บท แล้วนำไปประเมินชุดความรู้ตามวัตถุประสงค์ของการสร้างหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อนำมาปรับปรุงชุดความรู้ และเผยแพร่ชุดความรู้ ที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้ง่าย สะดวก ทุกที่ทุกเวลา ใช้งานร่วมกับอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ และโหนดไฟล์เก็บเป็นข้อมูลเพื่อการใช้งาน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า แม่ชีไทยมีประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งเป็นสถาบันแม่ชีไทย มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย สมาคมสถาบันแม่ชีไทย ตลอดจนสำนักแม่ชีไทย 10 สำนัก สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างชุมชนทางศาสนา การสร้างข้อกติกา วิถีชีวิตของการเป็นนักบวช การบริหารจัดการสำนักแม่ชีและบทบาทหน้าที่ของแม่ชี ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้

1) ควรกำหนดนโยบายการบริหารจัดการข้อมูลชุมชนทางศาสนาของสตรีและแม่ชีไทย เพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูลแม่ชีไทยและการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

2) ควรกำหนดยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็งในอัตลักษณ์และศักยภาพของแม่ชีไทยที่มีส่วนให้เกิดความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสังคมไทยและชาวโลก

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า แม่ชีมีศักยภาพในตนเอง ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ การฝึกอบรม และการปฏิบัติ หากแต่ศักยภาพนั้นจะนำมาขยายผลใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง พระพุทธศาสนาและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพต้องผ่านกระบวนการพัฒนาศักยภาพอย่างเป็นระบบและการสนับสนุนจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้

1) ควรมีการกำหนดเป็นแผนพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยสู่ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านพระพุทธศาสนา ให้สอดคล้องกับสภาพบริบทของสังคมและสนองต่อความต้องการของทุกภาคส่วนที่ทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาและการรับใช้สังคม

2) ควรผลักดันการยกระดับแม่ชีไทยและการพัฒนาศักยภาพอย่างเป็นรูปธรรมและเพิ่มพูนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาควบคู่กับศาสตร์สมัยใหม่ในเชิงวิชาการและขยายผลสู่การนำไปใช้ในการทำงานในพระพุทธศาสนา

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ชุดความรู้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ผ่านกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นระบบและได้นำเสนอความรู้เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาและประสบการณ์ตรงในการทำงานทางพระพุทธศาสนาของสตรีและสำนักแม่ชีไทยที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาหาความรู้และการนำไปใช้ให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้

1) ควรบูรณาการจากชุดความรู้หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เกี่ยวกับชุมชนทางศาสนาของสตรีและแม่ชีไทยอย่างเป็นระบบจนกลายเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของแม่ชีไทย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาขบวนการพุทธใหม่กับการสร้างชุมชนทางศาสนาของสตรีและแม่ชีไทย

2.2 ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทยตลอดช่วงชีวิต โดยมุ่งเน้นการเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแม่ชีไทยในแต่ละช่วงวัย

2.3 ควรศึกษาเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพแม่ชีไทย เพื่อการทำงานในพระพุทธศาสนาและการทำคุณประโยชน์ต่อสังคม

References

- Chulvanich, S., & Wattanapradit, K. (2019). Women and Sangha: A Study of Ways for Women's Participation in the Development of Mahachulalongkornrajavidyalaya University. *Journal of MCU Peace Studies*, 7(Supplement Issue), S122-S135.
- Cook, J. (2010). *Meditation in Modern Buddhism: Renunciation and Change in Thai Monastic Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duangiun, Y. (1999). *Buddhist Women and Ordination: A Comparative Study of the Status and the Attitude of the "MAEJI" at Wat Paknam, Phasicharoen in Bangkok and at Danmahamongkol Meditation Center in Kanchanaburi*. (Master's Thesis). Mahidol University. Nakhon Pathom.
- Falk, M. L. (2007). *Making Fields of Merit: Buddhist Female Ascetics and Gendered Orders in Thailand*. Copenhagen: NIAS Press.
- Fuangfusakul, A. (2000). *The Religion of Modern Urban Community: A Case Study of Wat Phra Dhammakaya*. *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 5(1), 4-88.
- Fukitkan, C. (2016). *Human Resource Development*. Bangkok: SE-Education, Plc.
- Komolbutr, S. T. (2005). *La Lubere Archives: Kingdom of Siam*. Translated by Santho Komolbutr. Nonthaburi: Sri Panya Publishing.
- Letchumanan, M., & Tarmizi, R. A. (2010). Utilization of E-book among University Mathematics Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 8(2010), 580-587.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1992). *Buddhist Dictionary Dharma Edition*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Printing House.
- Metheeworachai, W. (2020). Buddhist Method Development of Personnel Potential of Local Administrative Organizations. Nakhon Sawan Province. *Journal of Graduate Review Nakhon Sawan Buddhist College*, 8(1), 443-444.
- Nipakasem, U., Pannengpet, Y., & Chuenwong, P. (2021). A Study of Lay Person's Role in Promoting Buddhism as Found in Theravada Buddhism Scriptures. *Journal of Prajna Ashram*, 3(1), 1-12.
- Nun Nathathai Chatinawat. (2021). Thai Nun Status: A Case Study of Wat Park Num Bhasichroen. *Journal of Graduate Studies Review*, 17(1), 124-143.
- Phromtha, S. (1994). Women in Buddhism. *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 1(3), 38-52.
- Pilouk, P. (2020). Guidelines for Adaptation and Role of Buddhist Female Priests in Thai Society 4.0 Era. *Journal of MCU Nakhondhat*, 7(9), 409-420.
- Pimpapian A., & Chaturongkul, K. (2017). Electronic Book Design: Creativity Bamboo. *The 3rd National Academic Conference "Home Phum Wisdom to the Future"* (pp. 405). Khon Kaen: Faculty of Architecture Khon Kaen University.
- Royal Academy, (1996). *Royal Institute Dictionary 1982*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University Printing House.

- Sirarojjananan, M. (2017). Nun: Woman who Guides the Way of Love. *Journal of Graduate Studies Review*, 13(2), 160-175.
- Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto). (2022). *Dharma Collection Book: Human Potential is the Beginning of Buddhism*. Retrieved October 27, 2022, from <https://www.payutto.net/book-content/>
- Suwanbuppha, P. (2002). *Nuns and Educational Missions in Thailand*. Bangkok: Office of the National Education Commission.
- Ta Mafu, L. (2006). The Nun: The Forgotten Women's World. *Journal of Social Sciences Chiang Mai University*, 2, 106-110.
- Tantivanichanon, J., & Siripong, P. (2018). The Role of Nun Who Patronize the Communication. *Journal of Social Sciences Mahamakut Buddhist University*, 1(2), 17-27.
- Tipuppathum, C., (2017). Design of Animated E-book in Eco-package Design. *Art and Architecture Journal Naresuan University*, 8(1), 169-181.